

3. Барбарич А.І. А. Л. Андрижівський (До 175-річчя від дня народження) // Укр. ботан. журн. – 1961. – Т. XVIII, № 2. – С. 84 – 89.
4. Береговий П.М., Лагутіна М.А. Видатні вітчизняні ботаніки. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Радянська школа, 1969. - 222 с.
5. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета Св. Владимира (1834 – 1884) / Под ред. В.С. Иконникова. – К.: Типография императорского Университета Св. Владимира, 1884. - 818 с.
6. Відділ Чернігівського обласного архіву в м. Ніжин (далі ВЧОАН). – Ф. 1359. – Оп. 1. – Спр. 329. – Арк. 5 – 6. іменні списки
7. ВЧОАН. – Ф. 1359. – Оп. 1. – Спр. 317. – Арк. 1 – 8.
8. ВЧОАН. – Ф. 1359. – Оп. 1. – Спр. 312. – Арк. 1 – 25.
9. ВЧОАН. – Ф. 1359. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 1 – 5.
10. ВЧОАН. – Ф. 1359. – Оп. 1. – Спр. 332. – Арк. 4 – 17.
11. Іванців В.В. Розвиток зоологічних досліджень на Волині в XIX - на початку XX століть: Автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. – К., 2003. – 25 с.
12. Київський міський архів (далі КМА). – Ф. 16. – Оп. 280. – Спр. 120. – Арк. 1 – 10.
13. КМА. – Ф. 16. – Оп. 278. – Спр. 95. – Арк. 1 – 3.
14. КМА. – Ф. 16. – Оп. 278. – Спр. 79. – Арк. 1.
15. Лисенко Г., Шевера М. Натураліст Антон Андрижівський: ніжинський період діяльності // Актуальні питання ботаніки та екології: Збірник матеріалів конференції молодих вчених-ботаніків України (14 – 17 вересня 1999 р. м. Ніжин). – Ніжин: Наука-сервіс, 1999. – С. 13 – 17.
16. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; Аспект-Поліграф, 2005. – 420 с.
17. Чопик В.І., М'якушко Т.Я., Соломаха Т.Д. Гербарії. Історія, створення та функціонування. – Київ: Фітосоціоцентр, 1999. – С. 25 – 26.
18. Щербакова А.А. История ботаники в России до 60-х гг. XIX в. (лодарвиновский период). – Новосибирск: Наука, 1979. – 368 с.

В статтє проанализировано главные аспекты педагогической и научной деятельности известного природоисследователя А.Л. Андрижєвского на должности исполняющего обязанности профессора естественных наук в Нежинском лицее князя Безбородько.

The article presents the analysis of scientific and pedagogical researches of a famous naturalist A. L. Andrizhivskiy on the post of professor of science in Nizhin Lyceum of Grand Duke Bezborodko.

УДК 94 (477.51)

Олександр Рахно

ГОЛОВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ М.П.САВИЦЬКИЙ

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та громадської діяльності голови Чернігівської губернської земської управи у 1906-1914 рр. М.Савицького. Визначено основні віхи життєвого шляху, охарактеризовано його роботу у губернському земстві наприкінці XIX - на початку XX ст. та на керівних посадах в адміністрації губернії в 1918 р.

Микола Петрович Савицький (1867-1941) – визначний громадсько-політичний діяч Чернігівщини зокрема та України в цілому. Втім, його життєвий

© Рахно Олександр Якович – к.і.н., доцент кафедри історії та археології України Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

шлях, багатогранна діяльність в органах місцевого самоврядування та державних установах ще не знайшли належного висвітлення в історичній літературі. В сучасній українській історіографії та довідковій літературі інформація про нього практично відсутня¹. Дана стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

М.П.Савицький народився 1 червня 1867 р. у с. Ушівка Кролевецького повіту Чернігівської губернії у дворянській родині. Рід Савицьких нараховує не одне століття. Його представники служили гетьманам І. Мазепі, І. Скоропадському, Д. Апостолу. Батько Миколи – Петро Лукич (1818-1893) після закінчення Ніжинського ліцею князя Безбородька протягом 1838-1843 рр. служив помічником столоначальника Комісаріатської комісії, у 1843-1847 рр. працював у канцелярії Головноуправляючого шляхами сполучення і публічними закладами. Потім повернувся господарювати на Чернігівщину, де володів разом з братом Андрієм чималим родовим маєтком у с. Ушівка Кролевецького повіту (нині – Сумська область) – 1050 десятин землі². В Ушівці вони заснували ще й цукровий та фаянсовий заводи. На останньому з них вироблялося до 10000 штук чайного й столового посуду, що давало братам щорічний прибуток у 1180 крб. сріблом³.

П.Л.Савицький протягом 60-90-х рр. постійно обирався почесним мировим суддею, у 1869-1874 рр. служив мировим посередником, а з 1874 по 1881 рр. був «непременным членом» Кролевецького повітового у селянських справах присутствія. Він також неодноразово обирався кролевецьким повітовим та чернігівським губернським земським гласним⁴. П.Л. Савицький дослужився до чину статського радника і помер 24 червня 1893 р. у с. Ушівка. У родині Петра Лукича та його дружини Людмили Григорівни Радченко, окрім Миколи, були ще сини Ніл (народ. 1860 р.), Андрій (народ. 1874), доньки Ольга (народ. 1862 р.), Олександра (народ. 1869 р.), Софія (народ. 1871 р.) та Марія (народ. 1873 р.)⁵. Усі вони отримали гарну освіту. Після смерті батька у власності М.П.Савицького залишилося 620, а напередодні Першої світової війни 340 десятин землі в селах Ушівка, Подоловому та хуторі Тереховському Кролевецького повіту⁶.

М.П.Савицький у 1884 р. закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус, а потім до 1886 р. навчався у 3-ому Олександрівському військовому училищі. Після його закінчення отримав звання підпоручика і 11 серпня 1886 р. був направлений на службу в Бобруйську (Осовецьку) фортечну артилерію. У цій військовій частині він служив учителем навчальної команди, виконував обов'язки діловода суду, а потім із 13 жовтня 1887 р. був прикомандирований до Санкт-Петербурзької кріпосної артилерії для вивчення при столичному гарматному заводі електричних апаратів. Після закінчення навчання, склавши на «відмінно» екзамени, з 19 грудня 1888 р. був відряджений у свою частину в Бобруйськ. Тут він служив на посадах молодших офіцерів до 1892 р. і отримав звання поручика. 8 січня 1892 р. був зарахований у запас польової пішої артилерії по Кролевецькому повіту⁷. 17 березня 1899 р. був звільнений із запасу польової пішої артилерії у відставку у званні штабс-капітана.

Перебуваючи у запасі, він повернувся у родовий маєток у с. Ушівка на Чернігівщині. 1 липня 1894 р. М.П.Савицький одружився з донькою лікаря, колезького радника Уляною Андріївною Ходот (народ. 21 грудня 1866 р.). Дружина здобула освіту в Полтавському інституті шляхетних дівчат і мала у власності 160 дес. землі у с. Подусівка Чернігівського повіту та будинок у м. Чернігові. Подружжя Савицьких мало трьох дітей: Петра (народ. 3 травня 1895 р. – 1968 р.), Юрія (народ. 1 квітня 1898 р.) і Анну (народ. 3 травня 1900 р.), які здобули середню освіту в гімназіях Чернігова⁸. Серед них найбільш відомий Петро Миколайович, який після закінчення Петроградського політехнічного інституту був дипломатом, пізніше – представником адміністрації А.І.Денікіна в Парижі, а з 1921 р. опинився у вигнанні й викладав у навчальних закладах Праги. Він був відомим ученим і поетом, одним з організаторів та ідеологів Євразійського руху.

У Кролевецькому повіті розпочалася цивільна служба й громадська

діяльність М.П. Савицького. У 1892 р. він обирається повітовим і губернським земським гласним, а 19 листопада того ж таки року призначається міністром внутрішніх справ на посаду земського начальника 2-ої дільниці Кролевецького повіту. На цій посаді він прослужив до 19 жовтня 1896 р., коли був звільнений за власним бажанням⁹. На земські посади він обирається постійно в наступні роки XIX – початку XX ст.

1 жовтня 1896 р. Чернігівське губернське дворянське зібрання обрало його на посаду предводителя дворянства Кролевецького повіту, а 3 березня наступного року указом Сенату він був затверджений почесним мировим суддею по Кролевецькому повіту на три роки з 1896 р.

Водночас з цими виборними посадами по Кролевецькому повіту 4 липня 1899 р. указом Сенату він був призначений речичьким повітовим предводителем дворянства й головою Речицьких повітових у селянських справах і з військової повинності присутствій, а наступного року ще й почесним мировим суддею по Речицько-Мозирському округу Могильовської губернії. З 1 жовтня 1901 р. М.П.Савицький згідно з призначенням головував у Речицькому повітовому суді.

За плідну діяльність на цих посадах М.П.Савицький був нагороджений медалями, а 6 грудня 1902 р. – орденом Св. Анни II ступеня.

13 липня 1903 р. він був призначений гомельським повітовим предводителем дворянства, а в жовтні 1904 р. Радою попечительства імператриці Марії Федорівни про сліпих – попечителем Федоро-Ірининської лікарні для лікування хвороб очей у м. Гомелі. На посаді гомельського предводителя дворянства він перебував до 19 травня 1906 р. і був звільнений з неї за власним бажанням¹⁰.

У Чернігівському губернському земському зібранні під час виборів голови Чернігівської губернської земської управи 11 грудня 1906 р. кандидатура М.П. Савицького набрала переважну більшість голосів (31 проти 18), і він очолив губернську управу¹¹. На цю керівну земську посаду він був обраний ще двічі: 11 грудня 1907 р. та 15 грудня 1910 р. і плідно працював на користь місцевого населення.

Будучи губернським гласним, а потім головою губернської земської управи, М.П.Савицький зміг організувати діяльність різних політичних сил, представлених в земстві, у справі покращення життєвого рівня населення. Найбільше уваги він приділяв розвитку медицини, освіти, шляхів сполучення. Відповідно за роки його керівництва значно зросли асигнування на ці галузі діяльності губернського земства. Під час його керівництва управою у 1909-1911 рр. було реконструйовано міст через Десну, за що він отримав подяку від усього земського зібрання.

За плідну роботу по керівництву губернським земством 6 грудня 1909 р. він був нагороджений орденом Св. Володимира IV ступеня, а 27 лютого 1914 р. отримав свідоцтво «на право ношення» золотого знака у пам'ять 50-річчя земських установ¹². 8 січня 1914 р. у складі депутації Чернігівського земства він був на прийомі в імператора Миколи II у зв'язку з п'ятдесятирічним ювілеєм земських установ¹³.

М.П.Савицький керував губернським земством до 1 березня 1914 р., залишивши посаду не з власного бажання. Суть справи полягала в тому, що в губернську земську лікарню постійно направлялися для лікування арештанти з міської в'язниці. Але місцева адміністрація не робила ніяких кроків для того, щоб їх там охороняти і не допускати втеч. 7 березня 1912 р. з лікарні втекли два арештанти, направлені туди на лікування з тюрми. Влада звинуватила у службовій недбалості керівництво земської лікарні (лікарів О.І.Іванова та М.М.Ласкоронську), голову губернської земської управи М.П.Савицького та його заступника Д.Р.Тризна. 28 червня 1913 р. Чернігівське губернське у земських та міських справах присутствіє розглядало цю справу, не дозволивши взяти участь у засіданні представнику губернського земства. Незважаючи на те, що на час втечі М.П.Савицький перебував у відрадженні в Петербурзі, Д.Р.Тризна теж був

відраджений у земських справах у повіті губернії, а персонал лікарні не був озброєний, Присутствіє призначило попереднє слідство по обвинуваченню цих осіб у посадовому злочині й передало справу судовому слідчому¹⁴. До того ж постановою від 15 липня того ж таки року виключило М.П.Савицького та Д.Р.Тризна зі списків осіб, що мають право брати участь у виборах земських гласних¹⁵.

Особи, що перебували під судом та слідством, за тогочасним законодавством не мали права брати участь у виборах на будь-які посади. 20 січня 1914 р. у губернському земському зібранні чергової 49-ої сесії 1913 р., під час виборів голови губернської земської управи, кандидатуру М.П.Савицького підтримали «записками» 45 губернських гласних, але голова зібрання, губернський предводитель дворянства О.К.Рачинський «поставил собрание в известность, что Н.П.Савицкий не имеет права быть избранным. И все отказались от баллотировки»¹⁶. М.П.Савицький і Д.Р.Тризна, а також губернська управа написали не одну скаргу до Сенату про порушення прав керівників та інтересів губернського земства Чернігівським губернським у земських та міських справах присутствієм, але останній не задовольнив їх справедливих вимог¹⁷. Лише 31 січня 1914 р. «Рада міністра внутрішніх справ» згідно з висновками прокурорського нагляду ухвалила рішення: «уголовное преследование дальнейшим производством прекратить... и принятью против Савицкого, Тризна и Ласкоронской меру пресечения – подписку о неотлучке отменить за отсутствием состава преступления»¹⁸.

За цих обставин 1 березня 1914 р. під час виборів голови Чернігівської губернської земської управи М.П.Савицький подякував зібранню за довіру, але від балотування відмовився: «Глубоко тронут и признателен за предложение избрать меня в 4-ый раз председателем управы. Но три арестанта, присланные в земскую больницу для излечения, создали такое положение, при котором лучшим считаю для земства, если я откажусь от баллотировки, хотя этим я прерываю совершенно земскую деятельность, которой, в большей или меньшей степени, посвятил свыше 21 года жизни. При добром вашем отношении ко мне, нелегко, конечно, отказаться от такой работы, которой на государственной и общественной службе пришлось заниматься 28 лет. Но так будет лучше. Еще раз от всей души благодарю и низко кланяюсь, но от баллотировки отказываюсь»¹⁹. На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 1 березня 1915 р. згідно з пропозицією гласного М.А.Іскрицького зібрання ухвалило рішення видати М.П.Савицькому річний оклад заробітної платні у розмірі 4000 крб. за «корисну земську діяльність»²⁰.

М.П.Савицький обирався губернським гласним та на різні виборні земські посади. Зокрема, 24 травня 1914 р. губернським земським зібранням він був обраний заступником представника губернського земства в Московський порайонний комітет з регулювання масових перевезень вантажів по залізницях²¹. За умов Першої світової війни 3 серпня 1914 р. губернським земським зібранням надзвичайної сесії він був обраний членом губернського комітету з організації допомоги хворим і пораненим воїнам²².

Авторитет у земських колах М.П.Савицький мав високий. Тому 1 вересня 1915 р. у засіданні Чернігівського надзвичайного губернського земського зібрання закритим балотуванням його було обрано членом Державної ради Російської імперії від Чернігівського губернського земства²³. 11 вересня 1915 р. він був призначений чиновником для особливих доручень при «Переселеченском управлении Главного управления землеустройства и земледелия»²⁴. 3 грудня 1915 р. виконував обов'язки «уполномоченного председателя Особого Совещания по продовольственному делу» і за плідну діяльність 1 січня 1916 р. був нагороджений орденом Св. Володимира 3 ступеня²⁵.

Під час Лютневої революції він як член Державної Ради перебував у Петрограді і незабаром повернувся до Чернігова, де продовжував громадську діяльність. 13

березня на засіданні Чернігівського комітету представників громадських організацій, створеного для всебічного сприяння новому уряду у справі охорони спокою і порядку та ліквідації продовольчих труднощів, було заслухано «сообщение о личных впечатлениях бывшего очевидца великих событий в Петрограде, члена Государственного Совета Ник.П.Савицкого»²⁶. 15 березня на засіданні цього комітету його обрали до президіуму, який очолював І.Л.Шраг, одним із заступників голови²⁷. Однак у квітні 1917 р. М.П.Савицький отримав від Тимчасового уряду Росії призначення – «Главначальствующий Архангельска и Беломорского района» і виїхав на нове місце служби²⁸.

Після захоплення влади в Петрограді більшовиками М.П.Савицький повернувся до Чернігова і продовжував тут громадську діяльність. Зокрема, 17 жовтня 1917 р. він був зареєстрований Чернігівською окружною у справах по виборах до Всеросійських установчих зборів комісією у списку №15 «Группы внепартийных общественных деятелей» під №1, вказавши адресу проживання в Чернігові по вул. Мстиславській, буд. 22. До її складу увійшли такі відомі на Чернігівщині діячі, як О.О.Бакуринський, М.В.Висоцький, М.А.Іскрицький, М.М.Могилянський та інші²⁹. Основні ідеї «Групи» викладені у її відозві до населення губернії: «Граждане! Кто стоит за свободу, основанную на порядке; Кто хочет, чтобы трудовому народу было дано все, что не ведет только к общей разрухе, Кто в общественной деятельности ценит опыт и честность, засвидетельствованную делами – голосуйте за список №15 группы «Внепартийных общественных деятелей»³⁰. Однак ця група не отримала необхідної кількості голосів і не пройшла до Всеросійських установчих зборів.

Він активно працював як гласний Чернігівської міської думи. У засіданні думи 15 листопада, під час вирішення питання передачі продовольчої справи від продовольчого комітету міському громадському управлінню, гласний М.П. Савицький брав участь у обговоренні питання, «подробно остановился на истории снабжения армии хлебом за время войны и указывает, что в то время продовольствие удалось наладить в значительной степени потому, что тогдашним уполномоченным была представлена полная свобода деятельности в своем районе... И теперь необходимо к продовольственному делу привлечь людей, и обладающих индивидуальной находчивостью, способностью применения к обстоятельствам и этим людям необходимо представить даже полную свободу действий». На цьому засіданні його разом із товаришем голови Чернігівської міської думи А.В.Верзиловим і гласним Г.С.Зубком обрали на крайовий з'їзд союзу міст, який мав відбутися 19 листопада у Києві³¹.

28 листопада на урочистому зібранні Чернігівської міської думи, присвяченому планованому початку роботи Всеросійських установчих зборів, гласний М.П.Савицький (від позапартійної фракції громадських діячів) виголосив промову, в якій сказав: «Когда мобилизованы штыки и приклады и когда меры Учредительного Собрания проводятся уже без него. Меры эти, не дающие родине дышать, привели уже к продовольственной разрухе и открытию государственных границ. И теперь, как и раньше в 1613 г., можно сказать, что Россию спасет только чудо. Самодержавная власть вела народ не к добру. Она выдвигала бездарных и предателей. Нельзя управлять страной без технических навыков и талантов. Уже в то время можно было предвидеть революцию, которая потом пришла, но наделала много ошибок, так как восторжествовал не принцип устройства государства, а лозунг: «Бери каждый класс, как можно больше!» И поэтому были отмечены даровитые люди, что привело Россию к ужасному положению. Если Учредительное Собрание станет на государственную, а не классовую позицию и, если вокруг него все объединятся с таким же мужеством, с каким миллионы русских граждан погибли на фронте, то Россия будет спасена этим чудом»³². Але чуда не сталося, оскільки більшовики розігнали Всеросійські установчі збори й розпочали насаджувати свою владу не тільки в Росії, а й в Україні. Незабаром більшовицькі війська увійшли у Чернігів.

Під час першого перебування більшовицького загону М.Порядіна (Порадіна) у Чернігові (19 січня – 16 лютого 1918 р.) М.П.Савицький перебував у місті і, напевно, як колишній офіцер-артилерист, брав участь у підготовці збройного виступу проти більшовицької влади, оскільки місцева преса повідомляла: «Еще до ухода большевиков, отдельные организации унесли затворы от большевистских пушек, лишив таким образом большевиков артиллерии. Большевики двинулись на Седнев, но по дороге частью были разоружены и часть обоза отбита. В Седневе они оставили свои автомобили»³³. Вже вночі з 16 на 17 лютого того ж таки року він брав участь у приватній нараді гласних міської думи, на якій на «допомогу президіуму управи були обрані гласні Н.П.Савицький і А.В.Яковлев». У цьому зібранні брав участь і командир українського Переволочинського полку, який 17 лютого увійшов у місто. Полковника П.К.Бондаренка призначили начальником гарнізону. Був створений думський загін у складі 150 чоловік, який був озброєний і мав кулемети, захоплені у роззброєного радянського загону³⁴. Цей загін чергував у місті і вдень, і вночі, забезпечуючи охорону правопорядку, і незабаром мав у своєму складі три піших сотні, кінну частину, артилерійський взвод і команду кулеметників. Утримувався за рахунок міського бюджету. На пропозицію німецьких військ, що перебували у Городні 10 березня, надати допомогу Чернігову, місто відповіло відмовою «ввиду полной безопасности Чернигова и сохраняемого в нем спокойствия и порядка»³⁵.

Зазначимо, що частина місцевих більшовиків, які входили до міського виконавчого комітету ради робітничих і солдатських депутатів на чолі з С.І.Соколовською, зробила усе можливе, щоб місто не постраждало від червоногвардійців М.Порядіна. Це відзначав і чернігівський міський голова П.Я.Соколов, виступаючи на засіданні міської думи 21 лютого (6 березня): «Заслужой некоторых членов исполнительного комитета является то, что город не пострадал, как это имело место в других городах. В пятницу вечером исполнительный комитет предложил городскому самоуправлению взять на себя обязанность по охране города и организовать думский отряд и до момента формирования такового, то есть до субботы вечером [17 февраля (3 марта)] нес охрану по всему городу и затем сложил полномочия и сдал оружие»³⁶. Однак вночі на 11 (24) березня С.І.Соколовська і ряд більшовиків були заарештовані військовою владою. Незабаром вони були звільнені. 12 березня на засіданні міської думи гласна С.І.Соколовська зробила заяву про її арешт. Вислухавши заяву, дума, «зная деятельность гл. Соколовской в дни нашествия большевиков, считает этот арест результатом печального недоразумения, выражает ей сочувствие и поручает особым лицам – Н.П.Савицкому, П.Я.Соколову, А.В.Верзилову и И.Н.Владыкину выяснить причину этого недоразумения»³⁷.

13 березня 1918 р. М.П.Савицький разом з О.О.Бакуринським, І.Г.Рашевським та іншими були обраними міською думою почесними мировими судьями³⁸. 30 березня М.П.Савицький балотувався у гласні Чернігівського губернського земського зібрання від міської думи, від групи міських гласних, що належали до партії Народної свободи і позапартійної прогресивної групи разом з О.О.Бакуринським, І.М.Владикіним, але до губернських гласних з них був обраний лише О.О.Бакуринський³⁹.

Тим часом Центральна Рада, яка за допомогою німецько-австрійських військ повернулася в Україну, не змогла відновити свою владу повною мірою та задовольнити вимоги окупаційних військ щодо поставок до Німеччини та Австро-Угорщини продовольства та промислової сировини. 29 квітня 1918 р. вона була усунута від влади, і на чолі держави став гетьман П.Скоропадський, який почав створювати свою адміністрацію. Незабаром М.П.Савицький отримав пропозицію від гетьманської влади обійняти посаду губернського старости Чернігівської губернії. Він погодився і, згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ, 18 травня 1918 р. приступив до виконання обов'язків⁴⁰.

Уже наступного дня у великій залі Чернігівського єпархіального дому він

знайомився з представниками всіх відомств і громадських організацій губернії. Виступаючи перед ними, М.П.Савицький, зокрема, зазначив: «Как это ни трудно отдельным лицам; трудно и мне лично, но все мы должны объединиться для того, чтобы спасти Родину от анархии собственными силами и дать тем возможность самому народу через своих свободно избранных представителей устроить свою судьбу»⁴¹.

Труднощі у губернського старости було доволі. Складність ситуації полягала в тому, що окупаційна влада, втручаючись у внутрішнє життя, загострювала й без того критичну політичну ситуацію в Україні. Постійні реквізиції окупаційних військ, більшовицькі виступи, антигетьманська агітація, вилучення зброї – далеко не повний перелік проблем, які щодня мусила вирішувати місцева влада. До того ж назривала економічна та продовольча криза, бо майже наполовину скоротилися посівні площі, зменшилися товарні маси хліба, занепадала харчова промисловість.

На посаді керівника губернської адміністрації М.П.Савицький працював до кінця червня. 28 червня 1918 р. на засіданні Ради Міністрів М.П.Савицький був призначений товаришем міністра внутрішніх справ Української Держави⁴².

Гетьман П.Скоропадський у своїх спогадах, згадуючи про призначення міністра внутрішніх справ Української Держави, зокрема, писав: «Но тут явился вопрос, кого назначить министром [внутренних дел]. Товарищами министров в это время уже были те же Воронович и Савицкий, оба они не подходили, по моим понятиям, для должности министра. Воронович, бывший губернатор, почему-то возбудил к себе большую нелюбовь со стороны многих партий, хотя по своим политическим воззрениям, которые он мне высказывал не раз, он был очень умерен; Савицкий был долгое время председателем земской управы в Чернигове, человек очень либеральных убеждений, но, к сожалению, мне, по крайней мере, так казалось, он тоже не годился для этого высокого поста. Уж больно он был какой-то неуживчивый. Я ломал себе голову, кого назначить»⁴³.

Посаду товариша міністра внутрішніх справ М.П.Савицький посідав недовго. Вже на початку серпня місцева преса повідомила: «Товариша міністра внутрішніх справ Миколу Савицького, згідно прохання, увільнено від посади»⁴⁴.

Після захоплення Києва військами Директорії М.П.Савицький через деякий час опинився в Криму, де його син Петро був секретарем у П.Струве, який завідував Департаментом закордонних справ уряду генерала П.Врангеля. Про його перебування там, зокрема, повідомляв Л. Чикаленко на засіданні ЦК УСДРП 22-24 вересня 1919 р. у Станіславі. Останній у складі військової делегації Директорії вів переговори в Криму про умови можливого союзу з армією П. Врангеля у боротьбі з більшовиками. Він зазначив: «Можу сказати, що власне жадної російської добровольчої армії в Криму нема. Майже на 80% – це місцевий український елемент – «малороси», з малою національною свідомістю... З «малоросів» там вештаються Савицький – колишній голова чернігівського губерніяльного земства, Свечин – колишній чернігівський «предводитель дворянства», Черниш – колишній київський агроном, Леонтович та ін.»⁴⁵

З розгромом більшовиками білогвардійських військ барона П.Врангеля М.П.Савицький емігрував, можливо, до Болгарії, куди виїхав його син, а потім, напевно, мешкав з родиною у Чехословаччині, у Празі, де і помер у 1941 р. і був похований на Ольшанському кладовищі⁴⁶.

Отже, М.П.Савицький – нащадок української козацької старшини, фахівець земської справи, який не одне десятиліття виконував обов'язки гласного Кролевецького та Чернігівського губернського земських зібрань, почесного мирового судді та повітового предводителя дворянства, голови Чернігівської губернської земської управи. Мав він досвід роботи й на державних посадах: члена Державної ради Російської імперії та керівника Архангельська та Біломорського району. Як керівник Чернігівської губернії та заступник міністра внутрішніх справ за часів Української держави він зробив багато корисного для того, щоб запобігти анархії та утвердити державність в Україні, покращити соціально-економічний та освітньо-культурний рівень українського населення.

1. Енциклопедія українознавства. – Львів, 1998. – С.2681.
2. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1914. – Т.4. – С.428.
3. Домонтович М. Статистическое описание Черниговской губернии. – Спб., 1865. – С.359.
4. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1914. – Т.4. – С.428.
5. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Спб., 1901. Т.1. – Ч.1. – С.77.
6. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. 127. – Оп.14. – Спр.4080. – Арк. 1 зв.; Там само. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.804. – Арк.69 зв.
7. ДАЧО. – Ф. 127. – Оп.14. – Спр.3726. – Арк.1 - 17.
8. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.804. – Арк.70.
9. ДАЧО. – Ф. 127. – Оп.14. – Спр.4114. – Арк. 1-5.
10. Там само. – Арк. 6-9.
11. Там само. – Арк.10-11.
12. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.1070. – Арк. 8.
13. Черниговская земская неделя. – 1914. – №3. – С. 6.
14. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.1157. – Арк. 6-7.
15. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.1068. – Арк. 5.
16. Журналы заседания Черниговского губернского земского собрания 49-й очередной сессии 1913 года, состоявшейся 17-29 января 1914 г. (с приложениями). – Чернигов, 1914. – С.171.
17. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.1157. – Арк. 1-5.
18. ДАЧО. – Ф.145. – Оп.3. – Спр.961. – Арк. 49.
19. Черниговское чрезвычайное губернское земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1914. – №10. – 7 марта. – С. 4.
20. Черниговское губернское земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – №11. – С. 5.
21. Журналы Черниговского губернского земского собрания чрезвычайной сессии 24-25 мая 1914 года. – Чернигов, 1914. – С. 5.
22. Журналы Черниговского губернского земского собрания чрезвычайной сессии 3-4 августа 1914 года. – Чернигов, 1914. – С. 6.
23. Черниговское чрезвычайное губернское земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – №36. – С. 4-5.
24. Земская городская хроника Черниговской губернии // Черниговская земская неделя. – 1915. – №37. – С.2.
25. Губернское продовольственное совещание // Черниговская земская неделя. – 1916. – №2. – С.7-8; Черниговское очередное губернское земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1916. – №7. – С. 9-11.
26. Комитет общественных организаций // Черниговская земская газета. – 1917. – №22. – 17 марта. – С. 4.
27. Черниговский комитет представителей общественных организаций // Черниговская земская газета. – 1917. – № 23. – 21 марта. – С.9.
28. Назначение Н.П.Савицкого // Черниговская земская газета. – 1917. – №26-27. – 31 марта – 4 апреля. – С.2.
29. ДАЧО. – Ф.1786. – Оп.1. – Спр.200. – Арк.14.
30. Черниговский край. – 1917. – №31. – 14 ноября. – С.1.
31. Собрание гор. Думы 15-го ноября // Черниговский край. – 1917. – №34. – 17 ноября. – С.4.
32. Торжественное собрание городской думы 28 ноября // Черниговский край. – 1917. – №42. – 29 ноября. – С.4.
33. К уходу большевиков из Чернигова // Черниговский край. – 1918. – №19 (84). – 6 марта (21 февраля). – С.2.
34. Заседание гор. Думы // Черниговский край. – 1918. – №21 (86). – 8 марта (23 февраля). – С.4.
35. Помощь немцев Чернигову // Черниговский край. – 1918. – №23 (88). – (25 февраля). – С.3.
36. Заседание гор. Думы // Черниговский край. – 1918. – №21 (86). – 8 марта (23 февраля). – С.4.
37. Собрание гор. Думы // Черниговский край. – 1918. – №35 (100). – 28 (15) марта (23 февраля). – С.3.
38. Выборы мировых судей // Черниговский край. – 1918. – №34 (99). – 27 (14) марта. – С.3.
39. Выборы гласных Черниговского губернского земского собрания // Черниговский край. – 1918. – №37 (102). – 30 (17) марта. – С.3; Выборы земских гласных // Черниговский край. – 1918. – №41 (106). – 4 апреля (22 марта). – С.3.
40. Губернский староста // Черниговская земская газета. – 1918. – 11 (24 мая). – №35-36. – С.2.

41. Местная жизнь // Новости. – 1918. – 21 (8) мая. – С.1-2.
42. Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.6. – Арк. 70.
43. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С.250.
44. Увільнення М.Савицького // Черниговская земская газета. – 1918. – №59-60. – 3 (16) августа. – С.7.
44. Мазепа Ісак. Україна в огні й бурі революції 1917-1912. – К., 2003. – С.430.
45. Бобир О.Судила доля Савицькому // Літературний Чернігів. – 2005. – № 2(30). – С.143.

Статья посвящена анализу жизненного пути и общественной деятельности председателя Черниговской губернской земской управы в 1906-1914 гг. Н. Савицкого. Определены основные этапы жизненного пути, дана характеристика его работы в губернском земстве в конце XIX - начале XX вв. и на руководящих должностях в администрации губернии в 1918 г.

The article is devoted to the analysis of M. Savitskyi's life, and social activity. Mikola Savitskyi was a zemstvo-councilor and the chief of Chernihiv government zemstvo executive committee in 1906-1914. The main milestones of his course of life have been defined. His activities as a member of Chernihiv zemstvo government at the end of 19th - beginning of 20th century and his work on leading position of province zemstvo government have been investigated.

УДК 930.2 (043)

Світлана Баханова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ХХ СТОЛІТТЯ У ШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ З ІСТОРІЇ

У статті на основі порівняння шкільних програм 1989, 1992, 1996, 1998, 2005 та 2008 років простежуються зміни у поглядах істориків на основні моделі української державності ХХ ст.: УНР часів Центральної Ради, Української держави П.Скоропадського, УНР часів Директорії, ЗУНР, УСРР/УРСР, незалежності України.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що ефективність сучасних та політичних процесів в Україні багато в чому залежить від рівня сформованості суспільної історичної свідомості. Провідна роль в її формуванні належить школі та навчальній літературі, зміст якої регламентується документами і, передусім, шкільними програмами. Тому вивчення трансформації поглядів на історичні явища, тим більше таких значущих, як моделі української державності, у шкільній програмі дають ключ для розуміння особливостей сприйняття учнями історичних та сучасних політичних процесів.

Останнім часом шкільні програми та підручники все частіше стають предметами досліджень, пов'язаних із становленням нового змісту історичної освіти

© Баханова Світлана Степанівна – старший викладач Бердянського державного педагогічного університету.